

УДК 347.998.8:004.9

ДУРАЧ О.А., аспірантка ДНУ ПБП НАПрН України, суддя,
голова Великоновосілківського районного суду Донецької області.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3706-3972>.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУДУ ЯК ШЛЯХ ДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Стаття присвячена питанню дистанційної роботи суду у час воєнного стану, визначенню можливості її забезпечення шляхом проведення повної цифровізації роботи суду в сфері здійснення правосуддя, забезпечення документообігу суду, створення електронного архіву суду, що дозволить відійти від паперових проваджень, забезпечить компактне зберігання інформації, яка міститься в судових справах, кадровій та службовій документації. Розкрито одну з головних умов забезпечення переходу на цифровий формат роботи суду – забезпечення безпеки отриманих даних від несанкціонованого доступу, у тому числі встановлення відповідальності за такі дії на законодавчому рівні. В умовах воєнного стану питання цифровізації суду стало найбільш актуальним. Учасниками проваджень активно використовується підсистема “Електронний суд” для подачі процесуальної документації, отримання відповідних рішень, задля чого створюються електронні кабінети, а судові засідання, зокрема в прифронтових регіонах, успішно проводяться в режимі відео-конференції. Для забезпечення функціонування роботи суду, зокрема судів загальної юрисдикції, в умовах воєнного стану, деякими судами прифронтових регіонів запроваджується дистанційна робота. Як організація роботи підприємства, така форма роботи регламентована ст. 60-2 КЗпП України, проте в Законі України “Про судоустрій і статус суддів” вказане не знайшло свого відображення, як і в цілому діяльність судів в умовах воєнного стану. Процесуальні кодекси, в свою чергу, також не зазнали змін в частині визначення місця відправлення правосуддя в умовах воєнного стану. І саме в умовах “правового вакууму”, коли, з одного боку, можливість дистанційної роботи суду передбачена та не заборонена законом, тривалий термін використання такої роботи судами прифронтових регіонів (2,5 роки), з високими показниками у роботі, мінімальною кількістю скарг, також свідчить про ефективність такої організації роботи суду, законодавцем остаточно вказане не закріплено, відповідні правові ініціативи поставлені на паузу. Проте, як свідчить практика, можливість дистанційної роботи суду повністю залежить від його цифровізації, а цифровізація суду отримує істотний поштовх для розвитку саме завдяки такій організації роботи суду. І тут не буде зайвим казати про актуальність цифровізації суду не лише у воєнний, а й у мирний час, оскільки у даному випадку це буде лише йти на користь і суддям, і апарату суду (пришвидшить, полегшить роботу, запобігатиме загубленню проваджень, заяв, надасть можливість їх швидкого пошуку та забезпечення надійного та компактного зберігання), а й громадянам (покращить доступ до суду, зекономить час та фінанси для явки в судові засідання, направлення та отримання процесуальних документів). З іншого боку, цифровізація суду, хоча і вимагатиме вкладення значних коштів у програмне забезпечення, забезпечення судів якісною технікою, як засобами для проведення цифровізації, навчання відповідних фахівців, а також самих працівників суду, як так би мовити розпорядників вказаних послуг, проте надасть можливість у майбутньому зекономити на зберіганні паперових справ (не потрібні спеціально облаштовані приміщення значної площі), та взагалі, ресурси на формування паперових проваджень).

Ключові слова: суди загальної юрисдикції, воєнний стан, цифровізація суду, “Електронний суд”, електронна система документообігу суду.

Summary. *This article is devoted to defining the concept of remote work of the court under martial law, determining the possibility of ensuring it by carrying out complete digitalization of the work of the court, in the field of administration of justice, ensuring the document flow of the court, creating an electronic archive of the court, which will allow us to move away from paper processes and ensure compact storage of information contained in court cases, personnel and service documentation. The article reveals one of the main conditions for ensuring the transition to a digital format of the court's work - ensuring the security of received data from unauthorized access, including establishing responsibility for such actions at the legislative level. Under martial law, the issue of digitalization of the court has become the most pressing. Participants in proceedings actively use the "Electronic Court" subsystem to submit procedural documentation and obtain appropriate decisions, for which electronic offices are being created, and court hearings, in particular in front-line regions, are successfully held via video conference. To ensure the work of the court, in particular courts of general jurisdiction, under martial law, some courts in the front-line regions are introducing remote work. As an organization of an enterprise operation, this form of work is regulated by Art. 60-2 of the Labor Code of Ukraine, however, in the Law of Ukraine "On the Judicial System and Status of Judges" this was not reflected, nor was the activity of courts in general under martial law. The procedural codes, in turn, also did not undergo changes in terms of determining the place of administration of justice under martial law. And it is precisely in the conditions of a "legal vacuum", when, on the one hand, the possibility of remote work of the court is provided for and not prohibited by law, the long period of use of such work by the courts of front-line regions (2.5 years), with high performance indicators, a minimum number of complaints also indicates the effectiveness of such an organization of the court's work, the legislator has not fixed this completely, the corresponding legal initiatives have been put on pause. However, as practice shows, the possibility of remote work of the court depends entirely on its digitalization, and the digitalization of the court receives a significant impetus for development precisely thanks to the organization of the court's work. And here it would not be superfluous to talk about the relevance of digitalization of the court not only in wartime, but also in peacetime, since in this case it will only benefit both the judges and the court apparatus (will speed up, facilitate work, prevent the loss of proceedings, applications, provide the opportunity to quickly find them and ensure reliable and compact storage), but also for citizens (will improve access to court, save time and money for appearing at court hearings, sending and receiving procedural documents.) In addition, the digitalization of the court, although it will require significant investments in software, providing the court with high-quality equipment as tools for digitalization, training of relevant specialists, as well as the court employees themselves, as they say the managers of these services, will, however, provide an opportunity to save on storage costs in the future paperwork (specially equipped premises with a large area are not required), and in general, resources for the formation of paper production).*

Keywords: *courts of general jurisdiction, martial law, digitalization of the court, "Electronic court", electronic document management system of the court.*

Постановка проблеми. В умовах дії воєнного стану права та інтереси громадянина, суспільства та держави підлягають посиленому захисту. Єдиним суб'єктом захисту таких прав є суд. Значну частину вказаних спорів розглядають саме суди загальної юрисдикції. Належне забезпечення функціонування роботи судів загальної юрисдикції має забезпечити можливість якісного та своєчасного розгляду судових проваджень та відновлення порушених прав, свобод та інтересів людини.

Воєнні дії в Україні показали, що держава не готова до вказаних викликів. Законодавче врегулювання можливості дистанційної роботи суду, як однієї з дійсно робочих моделей забезпечення функціонування суду та збереження його колективу, проведення повної цифровізації роботи суду як засобу, який дозволяє спростити розгляд проваджень, документообіг кадрової документації суду, збереження судових справ в електронному архіві, на жаль, практично відсутнє. Вказане призводить до порушення

прав суб'єктів звернення до суду на доступ до правосуддя, справедливий та своєчасний розгляд справ, отримання судового рішення, яке дійсно поновить порушені права та буде актуальним саме на той проміжок часу, коли виникли підстави для звернення до суду.

Зазначене свідчить про необхідність дослідження питань дистанційної моделі функціонування суду загальної юрисдикції, як альтернативи, викладеним у ст. 26 Закону України “Про правовий режим воєнного стану” (зміна територіальної підсудності судових справ, або ж зміна місцезнаходження судів), для забезпечення якої необхідно втілити перехід на повну цифровізацію роботи суду.

Метою статті є удосконалення роботи судів загальної юрисдикції в умовах цифровізації суду.

Завдання роботи передбачає: аналіз організації правосуддя у час воєнного стану; розкриття поняття “дистанційна робота суду” та визначення необхідності запровадження даної форми організації роботи судів загальної юрисдикції; встановлення, що саме цифровізація роботи суду шляхом забезпечення дистанційної форми роботи суду та її ведення є необхідним та відповідатиме інтересам людини, суспільства та держави; визначення основних критеріїв, які забезпечать конфіденційність та безпеку збереження даних, отриманих в ході судового розгляду, а також даних службової та кадрової документації суду; внесення відповідних пропозицій, спрямованих на удосконалення роботи судів загальної юрисдикції.

Виклад основного матеріалу. Термін “електронне правосуддя” має в практиці широке тлумачення, у тому числі й на міжнародному рівні. Науковці О.П. Кучинська, В.С. Мальцева, досліджуючи правові засади електронного правосуддя, звертають увагу на те, що професор Бен'єклеф використовує термін “кіберправосуддя” і визначає його як “інтеграцію інформаційних та комунікаційних технологій у систему правосуддя – як в сам судовий процес, так і досудове врегулювання спору (онлайн суди)”. Науковці зробили висновок, що електронне правосуддя охоплює не тільки використання різноманітних новітніх технологій, а саме комплексну інтеграцію таких технологій з розумінням доцільності та перспективи таких впроваджень, а також автономне вирішення певних категорій справ за допомогою штучного інтелекту. Насамперед електронне правосуддя має ґрунтуватися на забезпеченні прав людини (доступ до правосуддя, справедливе вирішення судового спору в розумні строки). Водночас, як наголошує Е. Фріман, кіберсуди є життєздатною альтернативою нескінченним затримкам, які супроводжують судові справи, але тільки у тому разі, якщо їм вдається зробити суди більш ефективними [1].

Вивчаючи тему електронного правосуддя (судочинства) заслуговують на увагу публікації в юридичній літературі (С. Пограничний, М. Бондаренко, О. Головченко) і, звичайно, на різноманітних сайтах в Інтернет. Багато цікавої інформації є на англomовних сегментах Інтернет, трапляються запозичені і перекладені українською мовою публікації про електронні суди (e-court) різних країн, у яких судові системи он-лайн уже впроваджені й активно використовуються протягом певного часу [2].

В Україні у 2016 році починається втілення ідеї цифровізації документообігу суду. Були внесені зміни до процесуальних кодексів, починає використовуватись нову абревіатуру “ЄСТІС”, що означає “електронна система документообігу суду”. Шлях до запровадження даної системи був довгий. Так, Радою суддів України Рішенням від 26 листопада 2010 року № 30 затверджується “Положення про автоматизовану систему документообігу суду”, яке рекомендовано ввести в дію з 1 січня 2011 року. За основу було взято Естонську модель функціонування електронного суду, яка була створена та

успішно діяла більше ніж 20 років тому. Натомість, під час фактичного запровадження подібної системи в нашій державі з'ясувалось, що дана модель, з урахуванням кількості населення України (в Естонії лише 1,3 млн. населення), кількості судових спорів, саме у такому вигляді, як в Естонії, запроваджена бути не може. Для її запровадження в Україні потрібні інше програмне забезпечення, інші потужності. 27 квітня 2021 року Верховною Радою був ухвалений Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення поетапного впровадження ЄСІТС”, яким відтерміновано початок функціонування ЄСІТС та передбачено можливість введення в експлуатацію її окремих модулів. 17 серпня 2021 року Вища рада правосуддя затвердила “Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) ЄСІТС” (Рішення № 1845/0/15-21).

Взагалі, говорячи про електронну систему роботи суду, можна сказати, що вона носить модульний характер та на теперішній час більш менш успішно запроваджено лише декілька її частин. Система “Електронний суд” запрацювала в тестовому режимі 1 січня 2019 року, а з 5 жовтня 2021 року – повноцінно. Вказане є великим кроком уперед та забезпечує можливість подачі позовів, отримання судових документів, ознайомлення з матеріалами справи через систему електронного суду. На сьогодні, хоча база “Електронний суд” і зазнає постійних змін, які обумовлюються виявленими в ході роботи системи помилками, недоліками, вона базується на сучасних інформаційно-комунікаційних, Хмарних технологіях, що забезпечують процес створення, управління доступом і поширення електронних документів у судових установах.

Водночас почали офіційно функціонувати ще два модулі – “Електронний кабінет” та підсистема відео-конференцв'язку. Проте, функціонування цих систем ще не можна назвати досконалим, але цим запроваджено початок здійснення цифровізації суду.

Вектор на перехід до подальшого впровадження електронного правосуддя взятий державою і на найближче майбутнє.

Так, у Антикорупційній стратегії на 2021 – 2025 рр. Національного агентства з питань запобігання корупції висвітлена проблема 3.1.4. “Наявність корупційних ризиків, обумовлених прогалинами та недосконалістю законодавства в системі правосуддя”. У пункті 2 очікуваних стратегічних результатів зазначено наступне: забезпечено здійснення електронного судочинства, у тому числі шляхом запровадження можливості розгляду онлайн певних категорій справ незалежно від місцезнаходження сторін і суду, що, зокрема, сприяє рівномірному розподілу справ між судами і суддями [3].

Значення проведення цифровізації суду важно переоцінити. Судочинство, що ґрунтується на використанні сучасних інформаційних технологій, – це шлях до дематеріалізації судового процесу, удосконалення адміністрування, забезпечення повного доступу до правосуддя та дотримання розумних строків розгляду справ. У Висновку № 14 Консультативної ради європейських суддів “Судочинство та інформаційні технології” 2011 р. наголошено на можливостях, які пропонують ІТ в судочинстві та в процесі вирішення проблем, пов'язаних із доступом до правосуддя, забезпеченням верховенства права, незалежності суддів та судової влади, функціонуванням судів, дотриманням прав та виконанням обов'язків учасників судочинства. Водночас зазначено, що “...впровадження ІТ в судах Європи не повинно шкодити авторитету та кадровому забезпеченню судової системи. Якщо судочинство буде сприйматися користувачами як суто технічний процес без його реальної та фундаментальної функції, здійснення правосуддя може стати повністю автоматизованим без участі людського фактору. Судочинство, в першу чергу, має містити людський фактор, оскільки тут йдеться про реальних людей та про вирішення їхніх спорів.

Найвагоміше значення людський фактор має в оцінці поведінки сторін та їх свідків в судовому засіданні, що і становить складову роботи судді...” [4].

Поштовхом для подальшого розвитку електронного правосуддя стала перш за все пандемія COVID-19, яка зумовила необхідність вирішення питання фізичної дистанції між працівниками суду, між працівниками суду та відвідувачами, між самими відвідувачами суду. Вказані питання вирішувались шляхом впровадження дистанційної роботи судів (найчастіше використовується така форма роботи, коли частина співробітників суду за графіком працює поза межами суду, інша частина в приміщенні суду, в порядку черговості), активного використання відео конференцій (проте, до змін в процесуальних кодексах, конференції з учасниками провадженень проходили в приміщеннях суду, що в недостатній мірі вирішувало проблему дистанціонування), а також подачі та отримання процесуальних документів через систему “Електронний суд”. З огляду на отримані результати, суспільство позитивно прийняло вказані зміни та після активної фази пандемії було продовжено використання впроваджених інструментів електронного правосуддя.

Організація дистанційної роботи суду не знайшла свого подальшого вирішення та законодавчого закріплення.

Проте, саме питання пошуку оптимальної організації роботи суду стало найбільш актуальним у період введення воєнного стану.

Президент В. Зеленський підписав Указ № 64/2022 “Про введення воєнного стану в Україні”. Згідно з указом, воєнний стан запроваджується з 5:30 24 лютого 2022 року строком на 30 діб. Таке рішення ухвалено у зв’язку з військовою агресією російської федерації проти України та на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони й відповідно до українського законодавства [5].

Відповідно до ст. 26 Закону України “Про правовий режим воєнного стану” правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається [6].

Проте на практиці забезпечити безперебійну роботу судів в період війни вкрай важко.

Радою судів України приймаються важливі рішення, які хоча й носять рекомендаційний характер, проте дають роз’яснення та допомогу в організації роботи судів загальної юрисдикції.

Так, Рішенням від 14.03.22 р. № 10 визначено за яких умов є можливою дистанційна робота суду та фактично вперше від органів суддівського самоврядування можна було почути поняття “дистанційна робота суду” [7].

Проте організація судочинства в умовах воєнного стану, можливість запровадження дистанційної форми роботи, повний перехід на цифровізацію роботи суду процесуально не відрегульовано, що має наслідком виникнення колізійних ситуацій, застосування різної практики та підходів, та може порушувати засади єдності організації та діяльності судів.

Постає питання, що під час пандемії COVID-19 впровадження дистанційної форми роботи суду не заперечувалось та навпаки рекомендувалось, а під час введення воєнного стану взагалі не обговорюється.

Натомість, введення воєнного стану зумовлює необхідність внесення змін до діючого процесуального законодавства (Цивільного процесуального кодексу, Кодексу адміністративного судочинства України, Кримінального процесуального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення), Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, Інструкції про порядок передання до архіву місцевого та апеляційного суду, зберігання в ньому, відбору та передання до державних архівних установ та архівних відділів міських рад судових справ та управлінської документації суду та ін.), у тому числі щодо порядку виклику та повідомлень учасників справи у вказаний період, надання можливості безперешкодно подавати заяви, клопотання, запити, отримувати виконавчі листи, процесуальні рішення, відповіді на запити; необхідність внесення відповідних змін в автоматизовану систему “Документообіг суду” пов’язаних із викладеним вище.

Поступово зміни вносяться. Так, внесено зміни до ст. 336, ст. 615, ст. 615-1, введено статтю 616-1 КПК України, тощо які відповідно регулюють можливість проведення відео-конференцій з учасниками кримінального процесу та дозволити таким учасникам проводити відео-конференції з використанням власних технічних засобів, з приміщень, відмінних від приміщення суду, визначають особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану (щодо проведення досудового розслідування, виконання повноважень слідчого судді, затримання особи без ухвали слідчого судді, порядок направлення обвинувальних актів до суду, тощо), визначено механізм відновлення втрачених матеріалів кримінальних проваджень в умовах дії воєнного стану, вирішено питання скасування запобіжного заходу в разі бажання особою проходити військову службу.

До Цивільного процесуального законодавства та Кодексу адміністративного судочинства внесено фактично лише зміни, які дозволяють учасникам брати участь в режимі відео конференції з використанням власних технічних засобів.

Проте, як ми бачимо, таких змін замало. Відкритою залишається проблема оформлення та зберігання кадрової документації на електронних носіях, перехід та створення електронного архіву суду.

Як показала практика, під час дії воєнного стану, не з усіх прифронтових судів вивезені поточні справи, не кажучи вже про судовий архів. Та навіть, якщо такі провадження вивезені з приміщень судів, місце зберігання таких справ залишається на розсуд відповідної Територіальної судової адміністрації та голови суду, законодавчо не визначено, а фізично не забезпечено.

Введена система “Електронного суду”, без відповідних змін до Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України, процесуальних кодексах не дозволяє відійти від паперових проваджень та фактично зводить нанівець всі намагання та стратегії про перехід до цифровізації суду, що, в свою чергу, не дає можливість ефективно користуватись інструментами електронного правосуддя як суддям, так і працівникам суду.

У разі ж оцифрування судових справ, можливості проведення дистанційного розгляду проваджень при дозволі перебувати у безпечному місці, за межами приміщення суду не лише учасникам проваджень, а й складу суду, запровадженню електронного архіву, документообігу між працівниками апарату суду, достатності накладення цифрового підпису судді на прийнятому процесуальному рішенні для

дійсності такого рішення, так само і на виконавчих листах, забезпечуючи електронний документообіг між прокуратурою, органами поліції, органами пробації, виконавчої служби та судом, всі питання вивезення письмових проваджень, особових справ працівників суду, зберігання подальше таких справ, було би легко знято.

І тут можна прослідкувати тісний зв'язок між цифровізацією суду і його дистанційною роботою, як цифровізація суду може забезпечити дистанційну роботу суду, а дистанційна робота суду дає розвиток та удосконалює інструменти цифровізації суду, а застосування двох таких складових у сукупності може дозволити не лише ефективно, швидко, а, головним чином безпечно і для працівників суду і для відвідувачів, відправляти правосуддя, забезпечуючи його основні задачі.

Стосовно дистанційної роботи й про організацію роботи суду слід зазначити наступне.

Виходячи з мети такої діяльності, можна, відповідно до ст. 60-2 КЗпП України визначити поняття “дистанційна робота суду”, як особливий вид організації такої діяльності у певних умовах, на відміну від “дистанційного правосуддя (судочинство)”. Проте, таку організацію роботи саме суду не передбачено жодним нормативним актом нашої держави, але й не забороняється ним. Існують думки щодо неприпустимості здійснення правосуддя у такому вигляді, при цьому головною тезою є те, що правосуддя повинно відбуватись у приміщенні суду, можливість порушення таємниці нарадчої кімнати. Згідно ч. 4 ст. 211 Цивільного процесуального кодексу України судові засідання проводиться у спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань [8]. Окремі процесуальні дії в разі необхідності можуть вчинятися за межами приміщення суду. Аналогічні норми містить ч. 4 ст. 194 Кодексу адміністративного судочинства України [9], ч. 3 ст. 318 Кримінального процесуального кодексу України [10]. Положення Кодексу України про адміністративні правопорушення таких вимог не містять. Таким чином, можна сказати, що на теперішній час положеннями Цивільного процесуального кодексу України, Кримінального кодексу України та Кодексу Адміністративного судочинства передбачено загальне правило щодо місця проведення судових засідань – зал судових засідань. Щодо обладнання такого залу, виходячи з аналізу правових норм можна зазначити, що головним таким є обладнання засобами відео-конференцзв'язку, фіксації судового засідання, місця перебування осіб, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді взяття під варту (“Інструкція з організації конвоювання та тримання в судах обвинувачених (підсудних), засуджених за вимогою судів” від 26.05.15 р.) [11].

Перейдемо до визначення поняття “Місцезнаходження суду” та наслідків розгляду проваджень (здійснення судочинства) поза юридичним місцезнаходженням суду.

Якщо буквально тлумачити вищевказані положення ст. 19 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” у редакції, чинній на даний час, то можна визначити, що законодавець відмежовує поняття “Місцезнаходження, територіальна юрисдикція і статус суду”. Тобто, вказані поняття розглядаються окремо.

Для відповіді на головне питання, а саме щодо організації діяльності судів у воєнний час та шляхів вирішення спірних питань, необхідно з'ясувати значення першого терміну, а саме визначення поняття “місцезнаходження суду”. Тут необхідно зауважити, що офіційне тлумачення вказаного терміну відсутнє. Враховуючи, що суд є юридичною особою, маємо подвійні стандарти тлумачення вказаного поняття. З одного боку, місцезнаходження суду можна визначити, як місце реєстрації суду, як юридичної особи, з іншого боку, можна визначити як місце перебування складу суду, як фактичне місцезнаходження такого органу.

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини суд не буде вважатися таким, що утворений на підставі закону, якщо він діяв поза межами своєї предметної, функціональної, суб'єктної чи територіальної юрисдикції. Порушення вказаних принципів можуть призвести до визнання судових рішень незаконними. Натомість, наслідки вільного трактування поняття “місцезнаходження суду” на законодавчому рівні не визначені, жодних вимог щодо проведення судового засідання саме за місцезнаходженням конкретного суду, норми діючого законодавства не містять.

Таким чином, якщо за місцем розташування суду проводяться активні бойові дії, можливе дистанційне здійснення правосуддя (маю на увазі проведення саме судових засідань, з участю сторін) у приміщенні будь-якого суду (залі судових засідань), який може забезпечити безпеку суддів, секретарів судових засідань та учасників справи (діючих осіб судового розгляду). При цьому, взагалі не заборонено учасникам проваджень приймати участь у судових засіданнях у режимі відео-конференції, не передбачена присутність секретаря судового засідання саме у залі судових засідань. Головне – здійснення фіксації судових проваджень.

Всі інші працівники суду та апарату суду можуть виконувати свої обов'язки безпосередньо за своїм місцезнаходженням (навіть за місцем проживання) за наявності технічної можливості. Таку можливість забезпечуватиме наявність техніки (комп'ютер, принтер), Інтернет-зв'язку, відповідного програмного обладнання (система ДЗ). Вказане є не лише можливим, але й реальним та успішно застосовується на практиці у деяких судах, про що розміщується відповідне оголошення на інтернет-сторінці суду, ресурс – Судова влада (офіційний сайт).

На захист дистанційного правосуддя, можна додати, що у правовій державі правосуддя повинно бути доступним. Інакше кажучи, всі громадяни повинні мати рівні можливості використовувати судовий захист своїх прав і охоронюваних законом інтересів. Крім того, повнота судової влади передбачає, що всі без винятку громадяни визнаються рівними перед законом і судом, поставленими в однакові умови. Ця аксіома підтверджена соціально-історичною практикою і закріплена в міжнародно-правових документах з прав людини. Так, згідно з ст. 8 Загальної декларації прав людини кожна людина має право на ефективне відновлення в правах компетентними національними судами у випадку порушення її основних прав, які надані їй конституцією чи законом. Саме здійснення правосуддя у такому вигляді й забезпечить відновлення порушених прав громадян, швидке, ефективне та безстороннє вирішення поставлених перед судом задач.

Верховним Судом, Радою Суддів було рекомендовано у разі неможливості здійснення судом правосуддя вирішувати питання про зміну територіальної підсудності судових справ. Так, реалізація таких повноважень Головою Верховного Суду стала можлива завдяки прийняттю на початку березня законодавчим змінам до частини сьомої статті 147 Закону України “Про судоустрій і статус суддів”. Дана стаття в чинній на сьогодні редакції передбачає, що у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови

Верховного Суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється, та тримання в судах обвинувачених (підсудних), засуджених за вимогою судів. Але алгоритм таких дій, у системі “Документообіг суду” не передбачено. Для цього необхідне додаткове облаштування функцій даної програми.

Слід звернути увагу, що мова йде саме про неможливість здійснення судом правосуддя, але, якщо суд може здійснювати правосуддя у дистанційному режимі, змінювати територіальну підсудність судових справ немає сенсу. При цьому, не буде покладено додаткове навантаження на суддів інших судів, до яких будуть передані справи такого суду, вказане дозволить суддям завершити розгляд проваджень, які вони почали, витрачаючи на нього не тільки час, але й матеріальні ресурси держави (заведення справи – папір, фарба для роздруківки), фіксування судового засідання (диски), виклик сторін (поштові марки, конверти). Завдяки дистанційній роботі суду забезпечується своєчасний розгляд проваджень.

Крім того, Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (СЕРЕЈ) надала відповіді на запит Верховного Суду щодо можливості запровадження в системі судочинства України дистанційного розгляду справ. Експерти СЕРЕЈ у підсумку розглянули, чи сумісні пропозиції Верховного Суду щодо можливості участі суддів та секретаря в судовому засіданні дистанційно з Європейською конвенцією з прав людини та основоположних свобод, а також із Керівними принципами СЕРЕЈ щодо використання відео-конференцзв'язку під час судових розглядів і висловилися про них позитивно. Експерти визнали, що в разі дотримання певних умов, запропоновані Верховним Судом зміни до українського законодавства будуть сумісними зі стандартами і принципами в галузі прав людини, оскільки загалом ці статті передбачають прийнятні відповіді на виклики, з якими стикається судова система України за поточних обставин ухвалення рішень.

Втім, головне при поширенні дистанційного судочинства – це дотримання прав учасників судових процесів та належне забезпечення доступу громадян до правосуддя. Із цим неможливо не погодитись.

На міжнародному рівні, ряд європейських країн успішно використовує досвід здійснення дистанційного судочинства. Цікавим у даному сенсі є досвід Німеччини. У Німеччині формат дистанційного судочинства закріплений у процесуальному законодавстві задовго до пандемії. Сенс полягав в економії часу і коштів на дорогу учасників справи до суду, а також у прискоренні процесу судового розгляду. Використання техніки для відео-конференцзв'язку є одним з елементів диджиталізації правосуддя, до якої прагнуть суди ФРН. У зв'язку з пандемією суддів Німеччини забезпечили можливістю доступу до службового комп'ютера з домашнього робочого місця. Наради суддів проводяться в режимі відео-конференції. Судді мають можливість накладати електронний підпис на судові рішення, перебуваючи вдома. Для цього лише потрібні відповідні технічні умови.

Отже, якщо врахувати вказане, то вважається можливим визначити місцем перебування судді та здійснення ним правосуддя у період воєнного стану в країні навіть будь-яке інше безпечне місце, аніж зала судових засідань. Вказане є актуальним та також заслуговує на увагу, але, звісно, потребує відповідних змін у законодавстві.

Щодо забезпечення таємниці нарадчої кімнати, можна зазначити, що дистанційне здійснення правосуддя на забезпечення такого не впливає. Вказане відноситься лише до особи судді, який розглядає справу та саме на нього покладається вказаний обов'язок.

Щодо визначення кола справ, які можна розглядати під час дистанційної роботи суду. Встановити категорію справ, які можуть бути розглянуті під час дистанційної роботи суду (наприклад, справи, розгляд яких здійснює слідчий суддя, справи, які розглядаються у письмовому провадженні (як цивільні, адміністративні, так і кримінальні, тут мається на увазі розгляд яких законодавчо можливий без участі сторін та сторони у випадках, визначених кодексами, надали заяви, про розгляд справи за їх відсутності), справи про адміністративні правопорушення (Кодексом України про адміністративні правопорушення взагалі не передбачено проведення фіксації судового процесу та участі секретаря у судовому засіданні). Можливість розгляду інших справ, у тому числі пов'язаних із явкою до суду, залишити на розсуд голови суду.

Вважаємо, що Інструкцію з діловодства в місцевих та апеляційних судах України слід доповнити новим розділом, у якому буде визначено порядок направлення до суду, прийняття, реєстрації матеріалів проваджень, а також інших заяв та клопотань. При цьому, заохочувати громадян реєструватися у системі “Електронний суд” на сайті судової влади, у Інтернет-ресурсах, пояснюючи переваги таких дій та надавати можливість і іншим юридичним особам для реєстрації у такій системі, у тому числі органам внутрішніх справ, прокуратури.

У такому розділі доцільно також зазначити наступне:

1) визначити ведення діловодства лише в електронній формі. Направлення матеріалів цивільних, адміністративних, кримінальних проваджень (у тому числі клопотань слідчих, прокурорів, кримінальних справ, які розглядаються у спрощеному порядку), інших заяв та клопотань, у електронному вигляді здійснювати через систему “Електронний суд”. Надати можливість учасникам справи надсилати відповідні процесуальні заяви (крім вказаних вище заяв) не лише у системі “Електронний суд”, а і на офіційну адресу електронної пошти, при цьому не вимагаючи посвідчення відповідної заяви цифровим підписом, у такому випадку достатньо відсканованої заяви з особистим підписом особи;

2) матеріали, справ після їх надходження до суду та відповідного авто розподілу передавати судді для розгляду у електронному вигляді, роздрукування справи не здійснювати;

3) надати технічну можливість секретарю суду підписувати протокол розподілу справи цифровим підписом;

4) позивачу/заявнику/скаржнику або представнику позивача/заявника/ скаржника після постановлення ухвали про залишення позовної заяви/заяви/скарги/клопотання без руху надсилається копія ухвали на вказану ними у заяві адресу електронної пошти, а у разі реєстрації таких осіб у системі “Електронний суд”, додатково дану ухвалу не надсилати, вважати особою повідомленою про отримання такої ухвали з дня надіслання ухвали на її електронну адресу або протягом (наприклад) двох днів з дня відправки такої ухвали до системи “Електронний суд”. Про дати отримання таких документів секретар судового засідання проставляє відповідні відмітки у системі “Документообіг суду”;

5) у разі постановлення суддею ухвали про повернення/відмову у відкритті провадження у справі така ухвала (без доданих до неї матеріалів) надсилається заявникові після її постановлення на вказану ним у заяві адресу електронної пошти, а у разі реєстрації таких осіб у системі “Електронний суд”, додатково дану ухвалу не надсилати;

6) надати секретарю судового засідання можливість підписувати журнал судового засідання або протокол цифровим підписом;

7) роздруковувати судові рішення у письмовому вигляді лише на вимогу відповідних учасників справи(можливо таку вимогу надсилати і на офіційну електронну адресу суду і у системі “Електронний суд”), після набрання ним законної сили, до цього часу надсилати копію судового рішення на електронну пошту сторін, якщо вони не зареєстровані у системі “Електронний суд”. У випадку реєстрації сторін (учасники справи) зареєстровані у електронному суді, судові рішення не направляти у електронному вигляді, оскільки система повідомляє їх про дату прийняття рішення суду та вони можуть самостійно побачити його текст. Датою отримання ними рішення можна вважати, у такому випадку, наприклад, 7 днів після прийняття рішення (цього часу достатньо для входу в систему та ознайомлення з судовим рішенням). Мається на увазі не лише остаточні рішення по справі, а і всі інші процесуальні рішення суду у формі ухвал, постанов, тощо;

8) виконавчі листи. На сьогоднішній день вони роздруковуються у письмовому вигляді, підписуються суддею та секретарем. Можливість використання електронного підпису у даних документах не передбачена. Роздрукування таких листів, підписання (враховуючи можливість знаходження секретаря канцелярії, секретаря судового засідання та судді у інших місцевостях), направлення сторонам, потребує зайвого часу, невиправданого використання ресурсів на папір, роздрукування, поштове пересилання вказаних документів (при цьому від однієї особи до іншої, потім заявнику), вважаю доцільним вирішити питання щодо можливості підписання виконавчого листа цифровим підписом судді та секретаря у системі “Документообіг суду”, надсилання його у відповідну виконавчу службу або вручення стороні у електронному вигляді (підписаного цифровим підписом) та справ), на вимогу сторони видавати у письмовому вигляді (як було раніше);

9) справу здавати до канцелярії суду після її розгляду судом у електронному вигляді;

10) справу передавати до архіву у електронному вигляді та встановити, що після закінчення обставин, внаслідок яких було запроваджено дистанційну роботу суду, дана справа повинна бути роздрукована та підшита (архіваріусом або секретарем суду, в залежності, де вона зберігається), наприклад, протягом шести місяців;

11) запровадити “Електронний архів суду”;

12) направлення справи за межі суду, у тому числі до апеляційної чи касаційної інстанції, до іншого місцевого суду, до експертних установ для проведення експертизи, до слідчих органів тощо, а також повернення справи за належністю до місцевого чи апеляційного суду здійснюється на підставі відповідного процесуального документа, у електронному вигляді, за можливості у системі “Документообіг суду”. Тобто, фактично направляється копія справи у електронному вигляді. Надати технічну можливість судді, у провадженні якого перебуває справа, посвідчувати її відповідність оригіналу цифровим підписом;

13) надати можливість та розробити порядок використання “Електронної печатки суду”;

14) розробити у системі “Документообіг суду” функціонал, який дозволить накладати у електронному вигляді резолюцію судді (або керівника апарату суду) на подані в електронному суді або електронною поштою заяви;

15) дозволити доступ судді суду до основної справи (у електронному вигляді у системі “Документообіг суду”), яка розглядається іншим суддею у разі розгляду ним питання про забезпечення позову, доказів у цивільних справах;

16) надати можливість використання телефонограм, як доказу повідомлення учасників справи про дату, час, місце розгляду справи. Визначити, що надіслана телефонограма реєструється у відповідному журналі за номером та датою;

17) зазначити, що ознайомлюватися з матеріалами справи сторони можуть у електронному вигляді, така справа направляється для ознайомлення на зазначену ними адресу електронної пошти у відповідній заяві;

18) відповіді на запити надсилати у електронній формі, посвідчені цифровим підписом особи, яка надає відповідь.

Вказані запропоновані зміни пов'язані з необхідністю внесення змін до відповідних процесуальних кодексів, доповнення їх новими розділами, а також з необхідністю внесення змін і до Закону України "Про виконавче провадження".

Для цілей організації здійснення правосуддя в умовах особливого правового режиму, пропонуємо встановити вичерпний перелік випадків, у зв'язку з настанням яких можлива дистанційна робота суду. Визначити такими випадками: епідемії (потрібно фізичне дистанціювання), воєнний стан (безпека працівників суду та відвідувачів).

Висновки.

Зазначені у роботі пропозиції та шляхи до запровадження дистанційної роботи судів загальної юрисдикції передбачають нову якість захисту соціально-економічних, політичних прав, особистих прав та свобод громадян у будь-який період, особливо у час воєнного стану.

Проведення повної цифровізації роботи суду, в сфері здійснення правосуддя, забезпечення документообігу суду, створення електронного архіву суду дозволить відійти від паперових проваджень, забезпечить компактне зберігання інформації, яка міститься в судових справах, кадровій та службовій документації, більш оперативного відправлення правосуддя.

Однією з головних умов забезпечення переходу на цифровий формат роботи суду – забезпечення безпеки отриманих даних від несанкціонованого доступу, у тому числі встановлення відповідальності за такі дії на законодавчому рівні.

Саме така цифровізація суду, законодавче врегулювання можливості його дистанційної роботи, дозволить ефективно, якісно та швидко здійснювати судочинство судами, захищаючи порушені права громадян, суспільства та держави, що є дуже актуальним у вказаний період у правовій державі.

Використана література

1. Кримінальне право та криминологія. Кримінально-виконавче право. Кримінальний процес та криминологістика. Судова експертиза. Оперативно-розшукова діяльність. Судоустрій. Прокуратура та адвокатура. *Актуальні проблеми правознавства*. № 3 (27)/2021. С. 143. ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN (2664-5718) (Online). file:///D:/Downloads/admin,+3-2021-141-147.pdf.

2. Кушакова-Костицька Н.В.. Електронне правосуддя: Українські реалії та зарубіжний досвід. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*, 2013. № 1. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/945e4169-8fd7-4053-b972-4ea27cbf87e4/content>

3. Антикоруційна стратегія на 2021 – 2025 рр. – (Національне агентство з питань запобігання корупції). URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsijna-strat-egiyu-na-2021-2025-rr.pdf> (дата звернення: 28.10.2024 р.).

4. Судочинство та інформаційні технології: Висновок Консультативної ради європейських суддів № 14 (2011). URL: <https://court.gov.ua/inshe/mss> (дата звернення: 28.10.2024).

5. Офіційне Інтернет-представництва Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-ukaz-pro-zaprovadzhennya-voyennogo-stanu-73109> (дата звернення: 28.10.2024).

6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.15 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 28.10.2024 р.).

7. Рішення Ради Суддів України від 14.03.22 р. № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0010414-22#Text> (дата звернення: 28.10.2024 р.).

8. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.04 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 28.10.2024 р.).

9. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.05 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 28.10.2024 р.).

10. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.12 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/465117?find=1&text=%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85+%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%96%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%8C#w1_1 (дата звернення: 28.10.2024 р.).

11. Інструкція з організації конвоювання та тримання в судах обвинувачених (підсудних), засуджених за вимогою судів від 26.05.15 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0698-15#Text> (дата звернення: 28.10.2024 р.).

~~~~~ * * * ~~~~~
~~~~~